

RAJNAI EDIT

„A’ színészetet hivatásához képesítvén...”

Egressy Gábor színházprogramja (1846)*

Az országos megoldás a szakmán belül vetődött fel – Egressy Gábor, a társadalmi igények és jelenségek iránti rendkívüli fogékonyságával kítűnő, vezető pesti színész és Sepsy Károly, a vidéki színigazgató cikkeire gondolunk. Mindketten egyetértenek a színészet fontosságában, a vidéki játszás színvonalának kétségkívüli hanyatlásában, s mindketten az 1830-as években megrekedt körzetalakítási törekvések központilag irányított folytatásában és kiteljesedésében látják a kivezető utat. Egressy köznevelési programba illeszti tervét (*Pesti Hírlap*, 1846. dec., 6 folytatásban), amelynek része a színészek polgárosítása és nyugdíjazásuk megoldása éppúgy, mint az olcsóbb helyfajták (karzat és földszint) országos egységesítése.¹

Kerényi Ferenc *A régi magyar színpadon* című monográfiájában a magyar színjátszás első hatvan évének története valójában ezzel, Egressy Gábor és Sepsy Károly javaslatának rövid összefoglalójával zárul. A „romantikus életszínjáték”, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc ennek a történetnek az utójátéka. Tanulmányom Egressy két cikksorozatának ismertetésével *A régi magyar színpadon* gondolataihoz szeretne csatlakozni.

Egressy Gábor 1846 decemberében a *Pesti Hírlapban* közölt írása, a *Színház és nemzet* jellemezte tehát az 1840-es évek közepe magyar nyelvű színjátszásának állapotát, felmérte pozícióját, presztízsét a társadalomban, és programot is adott.² Elemzésének és rendszerének kiindulópontja az „embert és polgárt nevelő”, közművelődési, de elsősorban köznevelési feladatokra hivatott színművészet. A színház – vallotta Egressy – az a hely, ahol a cselekvésként, jellemekként megjelentett történeteken, az előadás által kiváltott érzelmeken keresztül kulturális normák sajátíthatók el, hiszen a színjáték „[...] kijelöli az erkölcsi jogok és kötelességek’ ama’ kétes határvonalait, mellyek a népek’ törvénykönyvében meghatározva nincsenek”.³ A színművészet képes elhelyezni a kultúrában élő embert a számára adott társadalomban (vagyis bevezetni őt a polgári jogok és kötelességek rendszerébe), képes megtanítani a közösség – a nemzet – nyelvére, eligazítani a nemzeti múlt és jelen eseményeiben.⁴ E hármas képesség miatt, melyek egyben feladatok is, a színjátszás legfontosabb támogatója, legnagyobb „megrendelője”

* A szerző az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárának munkatársa.

1 KERÉNYI Ferenc, *A régi magyar színpadon*, Bp., Magvető, 1981 (Elvek és Utak), 511.

2 EGRESSY Gábor, *Színház és nemzet*, *Pesti Hírlap*, 1846. dec. 10., 381 (I); dec. 13., 389–390 (II); dec. 15., 393–394 (III); dec. 17., 397–398 (IV); dec. 18., 401 (V); dec. 24., 413–414 (VI).

3 *Uo.*, I, 381.

4 *Uo.*

az állam⁵ – kellene hogy legyen. A színművészetben rejlő köznevelési lehetőségeknek, illetve színház és állam egymásra utaltságának gondolata 1846-ban nem újdonság, sem Egressy írásaiban, sem a színházról való magyar és európai gondolkodásban, illetve színházpolitikai gyakorlatban. A Pesti Hírlap-beli cikksorozat első részének gondolatait (és helyenként mondatait) Egressy már 1843–1844-ben megfogalmazta, amint arról párizsi útjáról készült beszámolójában olvashatunk.⁶

Egressyt elbűvölte, de meg is hökkentette a párizsi színházi világ. A francia főváros négy, állami támogatást élvező színházában olyan intézményeket fedezett fel, a Théâtre Français (Comédie Française) szervezetében olyan színház- és társulatszervezési modellt talált, az állami színészképzésben, az 1784 óta működő École royale de musique et de déclamationban a színjátszói tudás továbbadásának olyan intézményes biztosítékát pillantotta meg, amelyekben megvalósulni látszottak a színjátszás feladatáról alkotott elképzelései. A Comédie Française 1791-ben kettészakadt,⁷ majd 1799-ben ismét egyesült társulatának állami szubvenciójáról és újraszervezéséről Napóleon 1802-ben gondoskodott, ez a folyamat 1812-ben a moszkvai dekrétummal zárult.⁸ Ugyanebben az évben garantálta az első konzul az Opéra Comique és az Opéra (Académie d’Opéra) támogatását,⁹ 1811-től pedig az Odéonnak (Théâtre de l’Odéon) juttatott összeg is bekerült a színházi szubvenciókat soroló állami költségvetési rovatba.¹⁰ Egressyt egyaránt lenyűgözte a Comédie Française szervezete, igazgatási rendje, a társulat létszáma alapján zökkenőmentesnek feltételezett szereposztási és műsorszervezési lehetőségei, valamint színészeinek teljesítménye:

Ezen intézet most olly tökéletes, eszközeiben olly gazdag: hogy a’ világ’ legelső színházának méltán tartatik. Főkormányát a’ belügyek’ minisztere viszi egy választmány’ segélyével, melly a’ színház első rendű tagjaiból áll, kik az intézetnek részvényes tulajdonosai egyszersmind. E’ tagok a’ nyereségen osztakoznak, és nyugdíjazandók. Ők fogadják fel az intézet’ többi tagjait, kiket csak jelesség, és kitartó szorgalom emelhet a’ részvényes és nyugdíjas tagok’ sorába, bizonyos számú évek’ multával.¹¹

A Comédie Française alkotmányának magvát igen tömören összefoglaló Egressy ismertetése két helyen pontatlan: az alkalmazott színész, a pensionnaire már szerződ-

5 Uo.

6 A beszámoló 1. és 2. része: EGRESSY Gábor, *Francia színesztet*, Regélő Pesti Divatlap, 1844/4, 49–54 (I); 1844/16, 241–247 (II); Uő, *A francia színésztetről = Egressy Galambos Gábor emléke*, saját műveiből [saját alá] rend. fia [EGRESSY Ákos, EGRESSY Árpád], Pest, Emich, 1867, I–II, 80–90. 3. rész: EGRESSY Gábor, *Párisi jegyzeteimből: Rachel*, Pesti Divatlap, 7(1844), 220–221 (Uő, *A francia színésztetről, i. m.*, IV, 92–94). A további részek Egressy halála után jelentek meg, vö. Uő, *A francia színésztetről*, 90–92 (III), 94–103 (V–VII).

7 Béatrix DUSSANE, *Egy demokratikus színház: Comédie Française*, ford. NAGY Adorján, Bp., Színház-tudományi Intézet, 1948 (Az Országos Magyar Színművészeti Főiskola Könyvtára, 5), 57.

8 David HEMMINGS, *Theatre and State in France: 1760–1905*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, 103–104, X; DUSSANE, *i. m.*, 68–85.

9 HEMMINGS, *i. m.*, X.

10 Uo., 106.

11 EGRESSY, *Francia színésztet*, II, *i. m.*, 243.

tetése pillanatától nyugdíjképesnek számított,¹² a társult tagoknak, a sociétaire-eknek pedig bizonyos értelemben anyagi felelősségük is volt: az ő jövedelmükből vonták el a társasági alapot (ez értendő az Egressy említette részvényességen), amely a színház bármely alkalmazottja nyugdíjának fedezete volt. Igaz, hogy a befizetett összeget nyugdíjazásakor vagy kilépéskor a társag visszakapta.¹³

Kerényi Ferenc a hagyatékban fennmaradt dokumentumok alapján összeállította Egressy párizsi színházi programját.¹⁴ A valószínűsíthetően, illetve a feltételezhetően látott előadások legtöbbször Egressy a Comédie Française-ben látta: az összeállításban szereplő huszonkettőből húszat. Egy produkciót megnézett a Théâtre de la Porte Saint-Martinben (id. Alexandre Dumas: *Kean*) és egyet az Odéonban (id. Alexandre Dumas: *III. Henrik és udvara*). Egressy 1843. november 21-én érkezett és – feltételezhetően – 1844. január 9-e körül hagyta el Párizst.¹⁵ Huszonkettőnél biztosan több estét töltött színházban, de az, hogy amikor a Comédie Française-en kívüli színházi világot ismertette, milyen tapasztalatok, illetve források alapján formált véleményt, mégsem tudható pontosan.

Noha Egressyt Párizs színházainak számossága és színi világának tagoltsága egyaránt elkápráztatta, azt is pontosan látta, hogy ezt a struktúrát a nagyváros társadalmi, foglalkozási és kulturális hierarchiája formálta meg. „A párizsi színházak, irány’ tekintetében úgy osztvák el, hogy a’ legmagasabb dynastiától kezdve, minden sorsuakon keresztül le az utolsó napszámosig saját színháza legyen minden elvnek, felekezetnek, értelmi ’s érzelmi fokozatnak, szóval minden polgári helyzetnek”¹⁶ – foglalta össze egy 19. század közepi európai metropolisz színházszervezetének alapjait. A több műveltségi szintet kiszolgáló színházi ipart – főképpen annak kilengéseit lefelé – mégsem tudta összeegyeztetni a színjátszás oly fontosnak tartott köznevelési és ízlésformáló feladatával. Leválasztotta tehát a négy szubvencionált és ennek következményeként a fenti funkcióknak szerinte maradéktalanul megfelelő társulatot azokról, amelyek nem élveznek állami támogatást. Az utóbbiakban „a pénz nem eszköze, hanem célja a színművészetnek”,¹⁷ és főleg ezek azok, amelyek kikövetelik és fel is szívják a francia színműtermelés tömegét, előadásai sokszor *színművészeti* produkcióként nem is értelmezhetők.¹⁸ A megismert színházszervezetnek a kormányzat által magára hagyott alsó szintjeit mindenképpen kivédendőnek tartotta, és igazolva látta színház és állam egymásra utaltságáról vallott nézeteit: azok a színészi teljesítmények, amelyek elismerését kivívták, a Comédie Française-ben voltak láthatók. Így, amikor a magyarországi színjátszás helyzetéről és jövőjéről gondolkodott, a megoldást mindenképpen egy közpénzből finanszírozott rendszer megalkotásában látta.

12 DUSSANE, *i. m.*, 99.

13 A társasági alapot Napóleon 1804. évi rendelete és az ekkor kötött új társasági szerződés hozta létre és szabályozta, 1843-ban ez volt érvényben. *Uo.*, 71, 94.

14 KERÉNYI Ferenc, *Tizenegy év Egressy Gábor életéből (1837–1848) = Egressy Gábor válogatott cikkei (1838–1848)*, vál., jegyz. K. F., Bp., Magyar Színházi Intézet, 1980 (Színháztörténeti Könyvtár, 11), 143–146.

15 *Uo.*, 146.

16 EGRESSY, *Francia színészet*, II, *i. m.*, 244.

17 EGRESSY, *A francia színészetről*, VII, *i. m.*, 101. Kiemelések az eredetiben.

18 *Uo.*

Egressy a biztos gazdasági alapokon álló, feladatát magas színvonalon ellátó, az ország egész területét behálózó magyar nyelvű színjátszás megszületéséhez és működéséhez négy sarkalatos, egymást feltételező, egymástól el nem választható kérdést kívánt országos szinten megoldatni.

Az első a színészek „polgárosítása”, a második a központi kormányzati támogatású, intézményes színészképzés bevezetése, a harmadik a színész-nyugdíjrendszer megteremtése, mely az életpályát biztosított jövedelemmel zárhatná le, a negyedik pedig „A’ nemzeti színészetet az egész országba életbeléptetni [...]”.¹⁹ Egressy ez utolsó tennivalón egy több elemből szervezett színi kerületi rendszert értett.²⁰

A színi kerületi rendszer lehetne az az országos színházszervezet és intézményi védőháló, amely garantálhatná a színjátszás gazdasági stabilitását, s biztosíthatná a szakmai munka feltételeit. A rendszernek az egész országot átfogó, központi kormányzati kezdeményezésű alapkövei a történeti Magyarország határvidékein létesítendő színi kerületek, míg a belső részek települései megkapták a lehetőséget arra, hogy vagy közösen tartsanak fenn egy (kerületi) színtársulatot, vagy külön-külön keressenek-vállasszanak a kínáló lehetőségek (az ajánló színiigazgatók) közül. A rendszer feltétele egy jól felszerelt játszóhely-hálózat, kerületenként legalább egy, a kijelölt központi város építette kőszínházzal. Az infrastruktúra és a színházüzem működtetésének költségeit Egressy megosztotta a központi város és a kerület között: míg a színházépület felépítéséről a központ gondoskodna, az alapműködéshez (a társulatok eltartása, a színházi produkció előállítás és napról napra történő reprodukálása) szükséges tőkét a színi kerület megyei egyszeri adókimutatással biztosítaná. A Nemzeti Színház már megvalósult példáját tette meg kalkulációja alapjául.²¹ Négyszázezer pengőforint²² alaptőkét számolt kerületenként, melynek kamataiból (havi kétezer pengőforint) és a napi bevételből biztosítani kell a központi város színházának működését. A rendszer szakmai és pénzügyi felügyelete független a finanszírozó megyéktől.²³ Egressy a hivatásos színjátszást közpénzből fenntartott és az alacsony karzati helyárák – „A’ páholók és zártszékek hadd fizessenek, minthogy ezen helyek olyanoknak szánvák, kik

19 EGRESSY, *Színház és nemzet*, III, i. m., 393.

20 Egressy Gábor színi kerületi tervezetéről, ill. koncepciójának és a magyar színjátszás 19. századi professzionalizációjának összefüggéseiről korábban: RAJNAI Edit, *Színkerületek (az 1879-es kísérletig) = Színház és emlékezet*, szerk. P. MÜLLER Péter, TOMPA Andrea, 2002 (Színházstudományi Szemle, 34), 69–74; Uő, *A színi kerületi rendszer kialakulása (1879–1905)*, doktori értekezés (kézirat), Bp., ELTE BTK, 2010, OSZK Színház-történeti Tár, irattár, MS 711, 8–20; SZALISZNYÓ Lilla, *A jámbor pesti színész és a rest korhelyek: Egressy Gábor bosszankodásai és javaslatai a vidéki színjátszók pallérozására*, ItK, 117(2013), 551–553.

21 Az 1840. évi XLIV. tc. nemzeti tulajdonba vette a Pesti Magyar Színház épületét (megváltotta az építkezés hátralékait is) és a nemességre kivetendő országos hozzájárulás útján alapítványt tett 400 000 forint alaptőkével úgy, hogy a tőke kamatainak kétharmadát rendelte a színház működtetésére, s a színházat 23 tagú országos választmány felügyelete alá helyezte. *XLIV. Törvény-cikkely. A pesti magyar színházról = Magyar törvénytár: 1000–1895*, szerk. MÁRKUS Dezső, Bp., Franklin, 1896, 184–186.

22 400 000 pengőforint = 1 000 000 váltóforint.

23 EGRESSY, *Színház és nemzet*, V, i. m., 401.

fizethetnek²⁴ – révén széles közönségnek játszó, szervezetenként erősen központosított intézményrendszerként képzelte el, az országgyűlés által kinevezett, pénzügyileg annak el- és beszámoló kerületi színigazgatókkal, akiknek szakmai, műsorpolitikai tevékenységét azonban az országos főigazgató (véltetően a Nemzeti Színház igazgatója) felügyelné.²⁵ Magának a kerületnek, pontosabban a kerület nagyobb városainak színházi ellátását a nyári kirajzások alkalmával kívánta biztosítani. A rendszer ez utóbbi része lényegében az 1820-as évektől létező gyakorlat, az állandósítási kísérletek színtársulatai ilyen vándorlással jutottak nyáron keresményhez.

Egressy a megyerendszerre mint közigazgatási-területi egységre vetítette kerületeit, s megszervezésüket, működtetésüket is a vármegyék adminisztratív apparátusára bízta. Nyolc színi kerülete a következő volt: Arad és Temes megye (Temesvár központtal), Torontál és Bács (Nagybecskerek központtal), Baranya, Tolna és Somogy vármegye (Pécs központtal), Zala, Vas és Sopron megye (Sopron központtal), Pozsony, Moson, Nyitra és Bars (Pozsony központtal), Trencsén, Árva, Turóc, Liptó és Zólyom (Trencsén központtal), valamint Abaúj, Szepes és Sáros (Kassa központtal).²⁶ A magyar államiság akkor érvényes kereteiben gondolkodva Erdéllyel, amely különálló volt és saját országgyűléssel bírt, nem számolt.

Az országszélek betérítése magyar játéknyelvű társulatokkal azt jelzi, hogy a színi rendező a színházművészet számára a köznevelési-közművelődési funkciókon kívül más szerepet is szánt.

A 18. század végén a hivatásos színészet kétségtelenül oppozícióból indult. A „nyelv-kérdésen” keresztül opponálta II. József birodalmi modernizációs törekvéseit, melyeknek egyik eszköze volt a Habsburg Birodalom területén a latin igazgatási nyelv felváltása a német igazgatási nyelvvel. A színjátszás és a nyelvkérdés együtt a nemesi-rendi ellenállás számára is hathatós eszköznek tűnt, és azok a színjátszáshoz kötött célok, melyekkel akár a felvilágosodás eszmerendszere, akár később a liberalizmus színházprogramja ruházta fel a színügyet, az 1830-as évek végéig a magyar nyelv ügyével együtt jelentkeztek.²⁷ A 19. század első felében magyar társulatok segélyezésére és a magyar nyelvű színjátszás számára felhúzott színházépületek érdekében indított megyei gyűjtések és magánadományozások, illetve egyéb közösségi hozzájárulások indoklása szinte minden esetben a nyelvművelés gondolatára hivatkozott. A nyelvművelő program a színtársulatoknak is hivatkozási alap volt, játékedélyért folyamodó kérvényeik egyik érve gyakran ugyanez.²⁸

24 Uo.

25 Uo.

26 Uo.

27 KERÉNYI, *A régi magyar színpadon*, i. m., 16.

28 Néhány példa: Zala vármegye „A' nemzeti nyelv pallérozásának elől segíthetésére törekedő” ösztönre hivatkozott akkor, amikor a tihanyi apáttól az apátság telkének átengedését kérte a balatonfüredi színházépület számára. Vö. Zala vármegye levele a tihanyi apáthoz a füredi színház építése ügyében, Zalaegerszeg, 1830. aug. 9., közli: HUDI József, *A balatonfüredi színházak és színészet története, 1831–1861*, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2008, 145 (8. sz.). 1840-ben Szeged város tanácsának kiküldött színházi bizottsága a szegedi színészet állandósításának lehetőségeiről készített jelentésében a polgári erények ápolása mellett szintén a magyar nyelv pallérozását említi. *Szeged színház-történetének*

Színi kerületi elképzeléseit indokolva azonban Egressy 1846-ban már nemcsak a nyelvkérdés és a színügy effajta összekapcsolásáról beszélt: gondolatmenetében a kerületek egyik feladata az idegen nyelvi és kulturális hatások megállítása:

A' szélekre nemzetiség' határkövei gyanánt kell színházakat állítani, hogy ezek, – mennyire hatalmukban áll, – a' külső nemzetiségek' betolakodását gátolják, visszatartsák. Minket hatalmas szomszédok környeznek; 's igen természetes, hogy inkább a műveltségben és iparban nagyobb ország nyomul kisebb szomszédjának országába nyelvestül, mindenestül mint megfordítva. Ezért van, hogy Ausztria nem Haimburgnál [!] végződik, hanem, ha a' népiséget tekintjük, Győr körül [...].²⁹

Az persze nem véletlen, hogy a példa, mellyel Egressy alátámasztja elképzeléseit, éppen a német nyelv és a magyarországi német színészet. Magyarország városaiban a 18. század első felétől számos németül játszó társulat fordult meg, amelyek az európai német nyelvterület vérkeringésébe kapcsolták be a városi lakosságot.³⁰ Az első magyarországi színházakat a városok németül értő és beszélő közönsége számára emelték, és a német társulatok a település hatósági engedélyének megszerzése után, a kialakított bérleti díj ellenében használták azokat.³¹ A 19. század közepén ez az infrastruktúra – a magyar színjátszók számára épült három kőszínházzal együtt³² – már mindkét nyelv színészei számára az alapvető játszási feltételeket jelentette. Az 1840-es évekre a számában egyre kiterjedtebb magyar nyelvű színjátszás mind jobban érezte a német társulatok szakmai és üzleti konkurenciáját, akár a játszóhelyek használatáról, akár a közönség meg-, illetve elhódításáról volt szó. Egressy nyolc színi kerületi központjából négy, Temesvár, Pécs, Sopron és Pozsony kőszínházzal bíró német színházi központ volt, időnkénti, egy-két hónapos vagy csak néhány hetes magyar színházi jelenléttel.³³

---

forrásai a Csongrád Megyei Levéltárban: 1719–1886, összeáll., bev. DUNAINÉ BOGNÁR Júlia, BLAZOVICH László, Bp., MSZI, 1989 (Színháztörténeti Könyvtár, 18), 79 (166. sz.). 1839-ben Baranya vármegye is ezzel az indoklással kéri Pécs város tanácsát arra, hogy a némettel szemben a magyar játéknyelvű társulatokat részesítse előnyben. MÁRFI Attila, Pécs szabad királyi város német és magyar színjátszásának forrásai a Baranya Megyei Levéltárban: 1727–1848, Bp., OSZMI, 1992 (Színháztörténeti Könyvtár, 26), 84 (209. sz.).

29 EGRESSY, *Színház és nemzet*, V, i. m., 401.

30 MÁLYUSZNÉ CsÁSZÁR Edit, *A német színészet hazánkban = Magyar színháztörténet 1790–1873*, főszerk. SZÉKELY György, Bp., Akadémiai, 1990, 35–42, itt: 35, 39–40; Paul S. ULRICH, *The Topography of German Theater outside Germany in the 19th Century = „welt macht theater“: Deutsches Theater im Ausland vom 17.–20. Jahrhundert: Funktionsweisen und Zielsetzungen*, hg. Horst FASSEL, Paul S. ULRICH, I, Berlin–Münster, LIT, 2006 (Thalia Germanica, 4), 76–98.

31 1768: Sopron, 1776: Pozsony, 1781: Temesvár, 1787: Várszínház (Buda), 1788: Nagyszében, 1789: Kassa, 1798: Győr, 1812: Königlich-Städtisches Theater (Pest), 1834: Eperjes, 1839: Pécs. *Magyar színházművészeti lexikon*, főszerk. SZÉKELY György, Bp., Akadémiai, 1994, 697, 624, 847, 544, 360, 271, 609, 187, 604; FEKETE Mihály, *A temesvári magyar színészet története*, Temesvár, 1911, 16–17; MÁRFI, i. m., LXV–LXVI.

32 A kolozsvári színház 1821-ben, a miskolci 1823-ban, a balatonfüredi pedig 1831-ben nyílt meg. *Magyar színházművészeti lexikon*, i. m., 394, 515, 45.

33 *A Magyarországon megjelent színházi zsebkönyvek bibliográfiája XVIII–XIX. század, összeáll. HANKISS Elemér, BERCELI A. Károlyné, Bp., OSZK, 1961*

1846-ban Egressy úgy látta, hogy a pesti színház létrejötte, majd országos pártolás alá helyezése után a vármegyei színügygondozás, mely a 18. század végétől a megyék pénzügyi támogatása és hivatali apparátusának szervező munkája révén a magyar nyelvű színjátszás szakmai fejlődését lehetővé tette, semmibe tűnik, s a helyére lépő új társadalmi csoportok és új formák a színtársulatok megélhetését, illetve a színjátszás szakmai garanciáit és fejlődését egyszerre nem tudják biztosítani. A vármegyei pártolás igazán tevékeny évtizedeiben – az 1810-es évek végétől az 1830-as évek végéig – a városok színpártolása a legtöbb esetben pusztán a játszóhely-teremtést jelentette, s mivel a települések egyaránt a német igazgatók közpénzekkel nem szubvencionált vállalkozói gyakorlatához voltak szokva, a helységek legtöbbször a játékokra jelentkező magyar társulatokat is így kezelte. Bár kétségtelen jelei voltak annak, hogy a magyarországi városok és városlakók színügyről való gondolkodása és gondoskodása az 1840-es évek elejére megváltozott, ez a támogatás más volt, mint a megyék pártolási technikái.³⁴ 1841-ben Győr – a csatlakozó Székesfehérvárral és Pápával – próbálkozott színjátszásának állandósításával, de nem közpénzt, esetleg adományt csorgatott a színügy támogatásába, hanem magánbefektetőket toborzott. A győri pártoló társaság részvénytársaság volt, amelynek igazgató választmánya felügyelte is a szerződött színingazgatót, Fekete Gábort.³⁵ A városlakó nemcsak nézője volt már a magyar nyelvű színjátékoknak, hanem szervezője is a város színházi életének. Ez a nemzeti-nyelvi fogantatású művelődési (és politikai) program és a színházlátogatást művelődési és szórakozási alkalmként a mindennapokba beépítő polgárosult városi kultúra közötti váltást sejteti. A színjátszásnak és a nyelvművelés-nyelvterjesztésnek – mint a nemzetet formáló és összetartó eszköznek – az összekapcsolása pedig átszivárgott az új támogatói közösségek gondolkodásába és frazeológiájába. A győri részvénytársaság igazgató választmánya így indokolta a magyar színtársulat támogatásának szükségességét: „Ugyanis vélemény-egység tehet kisebb nagyobb társaságokat, 's így nemzeteket boldoggá, nagyokká; vélemény-egység' bölcsője a' nyelv-egység, a' nemzeti színészet pedig hatalmas előmozdítója lévén a' nyelv-egységnek, magyar hazánkban a' magyar színészetnek e' tekintetből ápolása minden jó polgárnak kötelessége.”³⁶ A részvénytársasági pártolás azonban egyértelműen a vállalkozó-színingazgatói rendszerrel látszott összekapcsolódni, s ezzel a kombinációval Egressy a színészet számára megszabott feladatokat nem látta végrehajthatónak.

34 RAJNAI Edit, *Kék és Fekete: Színpártolás az 1840-es évek elején = Esemény és narratíva: Történetiség, elbeszélés(ek), interpretáció*, [szerk. KÖTÉL Emőke, RAINER M. János], Bp., Bibl. Nationalis Hungariae-Gondolat, 2013 (Bibliotheca Scientiae & Artis), 152–163.

35 *Források és ritkaságok a győri színjátszás történetéből a 17. század elejétől 1849-ig*, szerk. BANA József, MÁRFI Attila, Győr, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 2007 (Városi Levéltári Füzetek, 9), 141–144 (29. sz.); HUDI József, *Fekete Gábor színtársulatának működése 1841-ben = Színházak és színészek a 19. századi Balatonfüreden*, szerk. PINTÉR Márta Zsuzsanna, Balatonfüred, Balatonfüred Város Polgármesteri Hivatala, 2012 (Tempevölgy Könyvek, 7), 59–65; Uő, *A pápai színészet támogatói a reformkorban = Megtalálható-e a múlt?: Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára*, szerk. BÓDY Zsombor, HORVÁTH Sándor, VALUCH Tibor, Bp., Argumentum, 2010, 306–321.

36 *Jelentés a' sz. k. Győr városában biztosított magyar színésztársaságnak, f. 1841dik évi febr. 25étől april 5keig eszközlött színi előadásairól*, Társalkodó, 50(1841), 198.

Egressy a megkerülhetetlen feladatok közül rendkívül fontosnak tartotta az elsőt, a színészek „polgárosítás”-át:

Visszás állapotnak tetszik előttem legelőször is, hogy a színészet tagjai, kik most már a haza törvényes tisztviselői, nem polgárai hazájoknak, melyet szolgálnak. Meglehet, hogy ők történetesen mind a kiváltságosok osztályába tartoznak, de meglehet, hogy egyik sem közülök. – Őket e részben egyeseknek tekinteni nem lehet. Ők egy új elem a státusban, új osztály a társaságban, melyet ha törvény szerint magáénak ismert a státus, helyet is kell számára jelölnie, s polgári lételt kell annak a társadalomban adnia.³⁷

A „polgárosítás” ebben az összefüggésben a színészetnek mint a foglalkoztatási szerkezetben a köz szolgálatát ekkor már ötven évi gyakorlattal és tapasztalattal ellátó, valamint a Nemzeti Színházzal mint országos közintézménnyel is jelen lévő professzionának a befogadását jelenti az érvényes társadalmi hierarchiába. Egressy mindjárt meg is határozza – a rendi társadalmi szerkezetben elfoglalt helyüktől vagy a színészetén kívüli egyéb mesterségüktől vagy iskolai végzettségüktől függetlenül – a színészeknek mint a színjátszást művelő foglalkozási csoport tagjainak a társadalmi státusát: a színészetet az értelmiségi foglalkozások közé sorolja. A bevetség kifejezője pedig számára az egyik alapvető politikai jog, a választójog. „Midőn a múlt országgyűlésen a tisztesbek jogköréről, sánczba vételéről volt szó: a tudományos és művészeti osztályok névszerint jelöltettek ki, s az istenadta színészetről senki sem emlékezett meg, pedig akkor már a színház neve nemzeti volt.”³⁸ Az 1843–1844. évi országgyűlésen, a vármegyei választójogi reformról szóló vitán az e jogban részesítendőket iskolai végzettség, a gazdaságban betöltött szerep (az 50 munkásnál többet foglalkoztató gyárak és bányák tulajdonosai), illetve hivatali pozíció alapján definiálták, a tanítók kivételével, akik számára – tanítóképző nem lévén – egész évi foglalkoztatást és „szabályos fizetést” írtak elő. Külön csoportként kezelték a Magyar Tudós Társaság tagjait is.³⁹ A végzettség szerinti besorolásnak a színészet – intézményes képzés híján – nem felelhetett meg, ám kivételt sem tettek vele, mint a tanítói karral, s fel sem merült, hogy a színjátszásnak bármilyen köze lehetne a honoráciorokhoz.

A „polgárosítás” együtt kell hogy járjon – és az adott körülmények között ez a feltétele – a színészképzés megteremtésével. Ha ugyanis az állam jogokat ad (választójogot), akkor cserébe feladatokat is átruházhat (nevelést), sőt, szolgáltatásért magas színvonalú szolgáltatást várhat el:

Mert hiszen a státus nem oszthat polgári jogokat ingyen – s föltétlenül, egy rendetlen tömegnek; hanem mint szerződő félnek, biztosítani kell magát, hogy a jogért, melyet ad, hasonló becsü szolgálatot kapjon vissza – cserében. Azért a státus kiköti világosan,

37 EGRESSY, *Színház és nemzet*, III, i. m., 393. Kiemelés az eredetiben.

38 Uo.

39 KOVÁCS Ferenc, *Az 1843/44-dik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*, Bp., Franklin, 1894, III, 353–354.

hogy az adott jogokért minő szolgálatot, tehát a szolgálatra minő képességeket kíván, minden egyes tagjától a' polgárosított osztálynak.⁴⁰

A képzéssel megszerezhető tudásnak és a képzés társadalmilag és szakmailag egyaránt hitelesített rendszerének gondolata, a színészek társadalmi státuszának meghatározása a foglalkozás alapján, a szolgálat eszméje, mely e hivatásnak feladatot és képesítést ad arra, hogy helyet és jogokat kapjon a társadalmi hierarchiában, illetve maga az a gondolat, hogy Egressy a színészetet hivatásrendként értelmezi, olyan elképzelést körvonalaznak, mely kezdeti lépéseit jelenti egy, a professzionalizáció-elméletek által leírt folyamatnak.

A professzionalizáció két, sokat hivatkozott kutatója, Harold Wilensky és Talcott Parsons írásai alapján a folyamat forgatókönyve így összegezhető. Egy foglalkozás professzionalizálódásának első lépése, hogy főfoglalkozásként kezdenek ellátni valamely feladatot, ám egyúttal ez kritikus pont is: a foglalkozás az aktív élet egészére szóló hivatássá válik-e, melynek révén művelője biztonságosan számíthat arra, hogy keresete nemcsak személyes szükségleteit biztosítja, hanem családjáét, eltartottjáiét is.⁴¹ A képzési rendszer kialakítása mellett az adott tevékenységgel foglalkozók és a szolgáltatásaikat igénybe vevők számára egyaránt tudatossá válik az a feladat-, illetve szolgáltatásrendszer, amelyet az adott hivatás a társadalom számára kínál.⁴² A következő lépés az érdekérvényesítés intézményesülése, a szakmai önrányítási szervezet létrehozása, amely szabályozza a hivatásrendbe kerülés szabályait, a szakmai munka normáit, valamint képviseli a hivatást és annak érdekeit kifelé, a társadalom felé.⁴³ A professzionalizációs folyamat végén kialakuló, a magas színvonalú munka normáit rögzítő etikai kódex alapelve pedig az a gondolat lesz, hogy egy hivatás gyakorlójának meg kell felelnie a társadalom elvárásainak, és amikor a személyes (üzleti) és a társadalmi (ügyfél) érdek ütközni látszik, döntését ez utóbbi érdekeknek megfelelően hozza meg.⁴⁴ A folyamat vége felé feltűnik az eljárások monopóliumának, a szakmai territóriumnak, illetékességi területnek törvényes védelme.⁴⁵

Egressy megoldáskeresését az a gondolat vezérli, amely a klasszikus mintában az első feltétel: biztosítja-e a hivatás művelői számára lehetőleg munkaképes koruk végéig a megélhetést? Válasza a magyar nyelvű hivatásos színjátszás országos helyzetét értékelve (és ismerve is) egyértelmű nem. Az egzisztenciális bizonytalanság egyik következménye pedig a színjátszás szakmai színvonalának változékonysága és bizonytalansága, tehát a hivatásra rótt, a hivatás által vállalt feladat elégtelen ellátása. A színésznövelde ezért nemcsak a befogadás intézményesített kiindulópontja – amennyiben elismerhető képesítést nyújtana a színészek „polgárosításához” –, hanem a szakmai továbblépés tényleges lehetősége is.

40 EGRESSY, *Színház és nemzet*, III, i. m., 393. Kiemelés az eredetiben.

41 Talcott PARSONS, *Professions = International Encyclopedia of the Social Sciences*, ed. David L. SILLS, [New York], Macmillan, 1968, XII, 538; Harold WILENSKY, *Minden szakma hivatás?*, ford. Szívós Erika, Korall, 42(2010), 26.

42 WILENSKY, i. m., 26–27.

43 *Uo.*, 27.

44 *Uo.*, 31.

45 *Uo.*

Az 1843–1844. évi országgyűlés, amely nem tartotta a színészeket sem értelmiséginek, sem köznevelési feladatokat ellátó szakmai csoportnak, nem tűzte napirendre Festetics Leónak, a Pest-Budai Hangászegyesület elnökének egy „magyar honfiakból színészeket és színésznőket, az egyházak és színházak számára tökéletes hangszkartagokat, énekest és énekesnőket” képző⁴⁶ „Magyar Nemzeti Conservatorium” alapításáról szóló beadványát sem. A tervezetet az országos nemzeti színházi választmány ajánlotta a diéta figyelmébe, a színház 1840 és 1842 közötti irányításáról szóló beszámolójában.⁴⁷ Mind a választmánynak, mind Festetics Leónak volt elképzelése a képezde finanszírozásáról. Festetics kötelező hozzájárulással (subsidiummal) teremtette volna meg az intézmény alapját,⁴⁸ a választmány javaslata pedig a Nemzeti Színház fenntartására fordítandó tőkekamatokból vonta volna el a működéshez szükséges összeget.⁴⁹ A színészképzésről Egressy sem 1846-ban szolt először, az 1830-as évek végétől kereste ennek lehetőségét. „Én azt gondolnám, hogy valamely kis egyesületet kellene szerkesztetni, ez a ’színművészet’ megállapított elveit dolgozná ki minél életgyakorlatibbá [...]. Így ezen egyesület némi iskola’ helyét pótolna” – vetette fel 1838-ban, az Athenaeumban, a *Javaslat a’ színészet’ ügyében* című írásában.⁵⁰ A létrehozás és fenntartás módjáról ekkor még nem, de 1846-ban már volt javaslata – hasonló ahhoz, amit az országos nemzeti színházi választmány javaslata 1843-ban felvázolt, legalábbis annyiban, hogy mindkét koncepció a Nemzeti Színház tőkekamataival számolt. A képezde költségeit Egressy abból a 8000 forintból fedezte volna, amelyet az 1840. évi 44. törvénycikk a kamatokból az alaptőkéhez visszacsatolni rendelt.⁵¹ Ezen túl azonban a színészképzés dolgát mindenképpen leválasztani igyekezett a Nemzeti Színház ügyéről, és a színészet – ugyancsak közpénzből megoldandó – országos rendezéséhez, egyúttal az általa vázolt professzionalizációs programhoz kapcsolta.⁵²

Egressy rendszere a színészetet a vállalkozói rendszerből kiemelve az államot vonja be támogatóként, illetve ellenőrző-kezdemenyező intézményként a színjátszás

46 *A Nemzeti Conservatorium alakítását tárgyzó előleges alaptervét szerkeszti és benyújtja Pesten április 7én 1843 gróf Festetics Leó [...] = Reformkori országgyűlések színházi vitái (1825–1848)*, s. a. r., összeáll., bev., utószó, jegyz. BÉNYEI Miklós, [Bp.], MSZI, 1985 (Színháztörténeti Könyvtár, 15), 224–239.

47 *Tudósítása az 1840-dik évi XLIV-dik törvénycikkely által a Nemzeti Színház tárgyában kiküldött országos választmánynak, 1843. júl. 5. = uo., 175.*

48 *A Nemzeti Conservatorium alakítását tárgyzó... i. m., 224.* A javaslat a subsidiumot alapítvánnyal egészítette ki; *uo., 225–226.*

49 *Tudósítása az 1840-dik évi... i. m., 174–175.* Az elképzelés a Nemzeti Színház 400 000 forint alaptőkéje kamatainak kétharmadából, azaz a színház működtetésére fordítható évi 16 000 forintból vont el 4000-et (egyegyednyi részt), ezt kiegészítette a teljes tőke kamatai egyharmadának (8 000 forint) kamataival, e két összeget együtt fordította volna a képezde fenntartására. Hosszú távra számoltak, évi 6%-os kamattal.

50 EGRESSY Gábor, *Javaslat a’ színészet’ ügyében = Egressy Gábor válogatott cikkei (1838–1848)*, i. m., 5.

51 EGRESSY, *Színház és nemzet*, IV, i. m., 398; XLIV. *Törvény-cikkely. A pesti magyar színházról... i. m., 184–186.*

52 Egressy Gábor színészképzésről vallott elképzeléseit és elhelyezésüket a színjátszás professzionalizációs folyamatában – egészen a Színészeti Tanoda 1865. évi létrehozásáig – igen alaposan elemzi: SZALISZNYÓ Lilla, *Egressy Gábor színi tanodai tanársága és a magyar színészképzés hivatásosodása*, ItK, 118(2014), 325–352.

fenntartásába. Ez az elképzelés, az államnak a bekapcsolása a szolgáltatásokba, a professzionalizációs kutatásoknak ahhoz a szempontjaihoz köti Egressy gondolatmenetét, amelyek az állam szerepét vizsgálják a hivatások fejlődésében. Hannes Siegrist a szakmásodás kontinentális eseteire tekintett akkor, amikor a 18. század végi és a 19. század eleji folyamatok egyik lehetséges modelljeként vázolta fel az „államilag szabályozott” professzionalizációt. Az „általános társadalmi jólét” nevében és a foglalkozások hatékonyságának növelése érdekében az állam (az abszolutista állam) egyes szakmákat (főleg és eleinte az orvosokat, jogászokat) képzési rendszerük reformjával, minősítési normáik meghatározásával megerősített.⁵³ Modelljéből – és Egressy rendszeréből is – természetesen hiányzik a szakmai önrányítási szervezet, és kérdésként vetődik fel, hogy később a szakmai csoport létrehozza-e ezt, illetve az, hogy a hivatás mennyire válik/válhat autonómmá.

A magyar játéknyelvre éppen csak formálódó igény, mely a nyelvkérdés-nyelvterjesztés által létrehozott állapot helyére lépett, és melyet a dunántúli városok színház-szervezői tevékenysége jelzett, az 1840-es években azonban csak nyomokban mutatta, hogy szükség van arra a szolgáltatásra, melyet a magyar nyelvű színjátszás a társadalom számára kínál. A színészet támogatásában, szakmai és társadalmi presztízisének emelésében keletkezett tátongó úrt Egressy Gábornak tehát másik pártolóval kellett kitöltenie. Konceptiója a magyar nyelvű hivatásos színészet szakmásodása szempontjából csak egy nagyszabású elképzelés volt: a vidéki színjátszás helyzetének rendezésében, a színészet hivatásként való elismerésében az 1840-es években sem a társadalom, sem a politika nem volt érdekelt.

53 Hannes STEGRIST, *Professionalization as a Process: Patterns, Progression and Discontinuity = Professions in Theory and History: Rethinking the Study of the Professions*, eds. Michael BURRAGE, Rolf TORSTENDAHL, London, Sage, 1990 (Swedish Collegium for Advanced Study in the Social Sciences), 181–182.